

19.Yüzyılın İkinci Yarısında Katolik Cizvitler ile Protestan Misyonerler Arasında Osmanlı'da Suriye ve Lübnan Vilayetlerinde Yaşanan Eğitim Rekabeti

Education Competition Between Catholic Jesuits and Protestant Missionaries In Syria and Lebanon Provinces In The Ottoman Empire In The Second Half Of The 19th Century

Ercan Uyanık¹, Tansu Şana²

¹ Doç. Dr., Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Eğitim Fakültesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, ercan.uyanik@deu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-0821-4663>)

² Doktora Öğrencisi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Bölümü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, tansu_sana@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-4336-2055>)

Geliş Tarihi: 12.09.2022

Kabul Tarihi: 06.12.2022

ÖZ

Din ve mezheplerini yayma amacıyla yola koyulan Hristiyan misyonerler, bu amaçlarını daha verimli bir şekilde gerçekleştirebilmek için gittikleri yerlerde çeşitli faaliyetler de bulunmuşlardır. Eğitim bu faaliyetlerin içinde misyonerlerin hedefledikleri amaçlara ulaşmaları için onlara en çok yardım eden ve en önemli uygulama alanı olmuştur.

Osmanlı genelinde bunu deneyen ve başarılı olan Hristiyan misyonerler Suriye ve Lübnan özelinde giriştikleri eğitim faaliyetlerinden de pozitif bir geri dönüş aldıkları vakit bu sefer birbirleriyle rekabete tutuşmuşlardır. Bu rekabetin taraflarını oluşturan Katolik Cizvitler ve Protestan misyonerler eğitim alanında birbirlerine üstünlük kurmak için hamileri olan Avrupalı devletler ve Amerika'dan yardım almışlardır. Yerli işbirlikçiler bulmak, okullar açmak, ücretsiz eğitim kitapları dağıtmak, kız çocuklarının eğitimine eğilmek, bölge halkının eğitimle ilgili isteklerine kulak vermek gibi birçok hamleler yapmışlardır.

Bu rekabetin kızıştığı 19.yüzyıl ikinci yarısından itibaren Osmanlı da üçüncü bir etken olarak olaya müdahil olmak istese de geç harekete geçmiştir. Bu çalışmada bütün bunlar tafsilatıyla ele alınarak, rekabetin nedenleri ve sonuçlarına, bölge halkı üzerindeki etkisine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Misyoner, Katolik, Protestan, Suriye, Lübnan, Cizvit, Rekabet.

ABSTRACT

Christian missionaries, who set out to spread their religion and sects, also found various activities in the places they went in order to achieve these goals more efficiently. Among these activities, education has been the most important and helpful field of practice for missionaries to achieve their goals.

Christian missionaries, who tried and succeeded in this throughout the Ottoman Empire, competed with each other when they received positive feedback from their educational activities in Syria and Lebanon. Catholic Jesuits and Protestant missionaries, who formed the sides of this rivalry, received help from their European states and America to gain superiority over each other in the field of education. They made many moves such as finding local collaborators, opening schools, distributing free education books, focusing on the education of girls, and listening to the demands of the local people regarding education.

Since the second half of the 19th century, when this rivalry was heating up, the Ottomans took action late, although they wanted to be involved as a third factor. In this study, all these will be discussed in detail,

and the reasons and results of competition will be tried to shed light on its effect on the people of the region.

Keywords: Missionary, Catholic, Protestant, Syria, Lebanon, Jesuit, Competition.

GİRİŞ

Bu makalede, Osmanlı'da 19. Yüzyılın sonlarına doğru faaliyetlerini geliştiren ve genişleten Katolik ve Protestan misyoner örgütlerinin Osmanlı'nın Suriye ve Lübnan bölgelerindeki çalışmaları ve bu bölgelerde faaliyetlerde bulunan Katolik ve Protestan misyonerlerin eğitim alanında giriştikleri mücadele ele alınmıştır.

Farklı başlıklar altında incelenen bu konunun ilk kısmında Katolik ve Protestan misyonerlerin özellikle Osmanlı'da faaliyet gösteren örgütleri, iki mezhep arasındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durulmuştur. İkinci kısımdaysa 1850-1900 yılları arasındaki Suriye ve Lübnan'ın genel bir panoraması ortaya konulmuş, iki mezhebin misyoner örgütlerinin Osmanlı'da yoğunlaştıkları yerler içinde neden bu iki bölgenin dikkat çektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü kısımda makalenin esas ele aldığı konuya geçilerek sırasıyla hem Katoliklerin hem de Protestanların bölgede faaliyet gösteren örgütlerinin açtıkları okulların istatistiki ve betimsel görünümü üzerinde durularak eğitim alanında verdikleri mücadele ve bu mücadelenin bölge halkı üzerinde etkisi ele alınmıştır. Çalışma boyunca ulaşılan bütün bilgilerin kısa bir değerlendirilmesi yapılarak bir sonuç ortaya konmuştur. Çalışma sonunda ulaşılan sonucu somut olarak daha iyi ortaya koymak için istatistiki verilerden de yararlanılmıştır.

Makalemizin amacı, özellikle 19. Yüzyıldan itibaren Osmanlı'da farklı din ve mezheplerin artan faaliyetlerinin belli bir bölge ve belli bir alan içinde daraltılarak o bölge insanının üzerindeki ve iki farklı Hristiyan mezhep arasındaki rekabette nasıl bir etki bıraktığına ışık tutmaktır. O dönemde özellikle eğitim alanında yoğun bir faaliyet gösteren Katolik ve Protestan mezheplerinin Osmanlı'nın uzak vilayetlerinde ne tür çalışmalarının olduğunu, çekişmelerini ve bu çekişmeden kimin kazançlı çıktığını inceleyen, bu incelemeyi sayısal verilerle destekleyerek ortaya koyan bu çalışma, Osmanlı'da 19. Yüzyıl ve sonrası eğitim alanında çalışmaları olan misyoner örgütlerinin Osmanlı geneline yayılan bu etkisinin nasıl olduğuna dair tümevarımsal bir çıkarım yapmamıza olanak sağlayacağı kanaatini desteklemektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma boyunca bilgi toplama yöntemi olarak nitel araştırmanın alt kollarından biri olan doküman ve belge analizi esas alınmıştır. Çalışmanın başlıca veri toplama aracı doküman inceleme olmuştur. Protestan Amerikalı misyonerlerin ve Katolik Cizvitlerin Osmanlı'da yürüttükleri misyonerlik faaliyetlerini konu alan kaynaklara bakılmış, Osmanlı'da faaliyet gösteren en büyük misyoner örgütü olan "American Board of Commisioners for Foreign Missions" ve özellikle Ortadoğu'da faaliyet gösteren "Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church" adlı misyoner örgütlerinin örgüt merkezlerine gönderdikleri raporlar, Osmanlı arşivinde yer alan belgeler, birinci ve ikinci elden yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiştir ve 19. yüzyıl ikinci yarısında bu misyonerlerin Suriye ve Lübnan üzerinde giriştikleri faaliyetler ele alınarak araştırılmıştır.

Bu araştırmada hem Protestanların hem Katoliklerin hem de Osmanlı Devleti'nin açılan okullar hakkında tuttuğu sayısal veriler karşılaştırmalı olarak içerikte yer aldığı için çalışmanın geçerliği ve güvenilirliği sağlanmıştır. Araştırmanın içeriği oluşturulurken geçerlik ve güvenirliliğin esaslarından olan inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenilebilirlik, ifadelerin

gerçekliği, anlaşılabilirliği temel almasına, uygun veri toplama ve analiz yöntemlerinin kullanmasına, betimsel, yorumlayıcı ve değerlendirmeci geçerliğin olmasına dikkat edilmiştir.

BULGULAR

Osmanlı Devleti 19.yüzyılda uzun zamandır devam eden kötüye gidişi durdurmak için kökten reformlar yapma çabası içine girmişti. Avrupa'nın Coğrafi Keşiflerle başlayan dönüşüm ve gelişim süreci sonunda Osmanlı, Avrupa'nın gerisinde kalmaya başladığını görmüştü. Osmanlı askeri alanda da savaşlar kaybetmeye ve topraklarını elden çıkarmaya başlayınca bir reform yapması gerektiğini anlamıştı. Bunun için sorunun en temeline inerek eğitim reformunun üstünde durmuştur.

Osmanlı Devleti eğitim reformunu topraklarının geneline ekonomik sıkıntılar nedeniyle eşit şekilde ulaştıramamıştı. Bundan da en çok payitahta uzak olan vilayetler olumsuz olarak etkilenmişti. Bu vilayetlerde devlet, otoritesini atadığı valiler tarafından sağlamaya çalışsa da merkeze olan fiziksel uzaklık, bazı valilerin merkezi otoriteyi hiçe sayan davranışları bunu zorlaştırmıştır.

Otorite boşluğunun olduğu bu vilayetlerde yabancı devletler Osmanlı üstünde nüfuz alanları açmak için bunu bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu fırsatı etkin bir şekilde değerlendiren ilk ülke Fransa olmuştu. Osmanlı topraklarındaki bütün Katoliklerin hamiliğini üstlenen Fransa, kendisine siyasi alan yaratma konusunda ilk adımı atmıştır. Katoliklerin hamiliğine büyük önem veren Fransa, Osmanlı topraklarında Katolik nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlere daha fazla yoğunlaşmıştır. Bu yerlerin başında da Suriye ve Lübnan gelmekteydi. Fransa, Katoliklerin yoğun olduğu yerlerde okul, yetimhane, hastane, basın-yayın gibi kurumlar açarak bu fırsatı değerlendirmiştir. Fransa ve diğer yabancı devletler bu tür faaliyetleri yürütürken, nüfuz alanları açarken bunu destekledikleri misyoner kurumları eliyle yapmışlardır.

Osmanlı'nın güçten düşmesi, Fransa'nın başında Napolyon'un olduğu dönemde Mısır'a saldırması bu iki devlet arasındaki iyi ilişkileri bozmuştu ancak anlaşmazlıklar çözümlenince Fransa o coğrafyada ekonomik, siyasi ve ticari olarak önem arz eden Süveyş Kanalı'nın da olması sebebiyle nüfuz alanı yaratmak için çalışmalara başlamıştı. Arabistan coğrafyası üç büyük din içinde kutsal kabul edilen Kudüs gibi bir şehri barındırdığından dinsel olarak da Avrupalı devletler nazarında önem arz ediyordu. Doğu'daki yerel kiliselerin Roma Kilisesi'ne bağlanması da Katoliklerin bu bölgeye önem vermesinin diğer bir nedeniydi (Şana, 2019).

Fransa'nın desteklediği, Suriye ve Lübnan bölgelerinde en etkili olan misyoner örgütü Cizvitlerdi. Diğer Hristiyan misyonerler gibi din ve mezheplerini yayma amacıyla yola koyulan Cizvitler gittikleri yerlerde çeşitli faaliyetlerde bulunarak bu emellerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Diğer misyoner örgütler gibi Cizvitlere de hedefledikleri amaçlara ulaşmalarında en çok yardım eden uygulama alanı eğitim olmuştur.

Katolik misyonerleri destekleyen Fransa'nın yanı sıra İngiltere, Amerika, Almanya gibi Protestan devletler de Protestan mezhebini Osmanlı'da yaymak için çalışmalara başlamışlardı. Amerika, Protestan mezhebini temsil eden American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)'yi destekleyerek Fransa'nın Cizvitlerle bölgede yaptıklarını yapmaya çalışmıştır. Katoliklerin yolundan giden Protestanlar onlar gibi Suriye ve Lübnan'a önem vermişler, eğitim faaliyetlerini en başta tutmuşlardır. Öyle ki Amerikalı Protestanlar Osmanlı topraklarında açtıkları okullarından ilkinin 1824 yılında Beyrut'ta faaliyete geçirmişlerdir (Baktıaya, 2017).

Hem Katolikler hem Protestanlar tarafından Suriye ve Lübnan'ın üstünde bu kadar durulmasının belli başlı sebepleri vardı. Örneğin bu iki vilayetin de merkeze uzak olmaları, hatırı sayılır bir Hristiyan nüfusunu barındırmaları, payitahta uzaklıkları dolayısıyla devletin

sağladığı eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yeterince yararlanamamaları gibi sebepler hangi mezhepten olursa olsun Hristiyan misyonerleri bu iki bölgeye çekmiştir.

Özellikle eğitim, bölge insanının yararlanmak istediği, devletten bunu talep ettiği ama tam anlamıyla yararlanamadığı hizmetlerin başında geliyordu. Bunu gören misyoner örgütleri Suriye ve Lübnan'da eğitim faaliyetlerine ayrı önem vermiş ve bunda da başarılı olmuşlardır.

Bölge insanı devlet okullarının yetersizliğini bilmesine rağmen ilk başta misyoner okullarına sıcak bakmamış, çocuklarını bu okullara göndermemişlerdir. Çünkü çocuklarının Hristiyan mezheplerini temsil eden misyonerlerin din propagandalarına maruz kalmasını istememişlerdir. Bu nedenle Osmanlı devletini, bölgeye misyoner okullarına denk okullar kurması için teşvik etmişlerdir. Mecbur kalıp çocuklarını misyoner okullarına gönderen bölge halkı ise devletten bu tür misyoner okullarında verilen dini eğitimi kısıtlamasını istemiştir (Woodberry, 2007).

Zaman içinde çocuklarını misyoner okullarına gönderenler arttıkça göndermek isteyen ama dini çekinceler sebebiyle gönderemeyen insanlar için de teşvik edici olmuştur. Bir müddet sonra istenmeyen misyoner okulları bölge halkı için çocuklarının okuması konusunda tercih ettikleri okullar haline gelmiştir. İnsanlar bu okulları tercih eder hale gelmişlerdir çünkü derste konuyla ilgili materyaller kullanılmakta, çocukların derslere aktif olarak katılmalarına öğretmen tarafından önem verilmekte ve yabancı dil öğretilmekteydi. Osmanlı öğrencilere bu tür imkânları sağlamak konusunda misyoner okullarının gerisinde kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin okullarına üstünlük sağlayan, öğrencileri kendi okullarına çeken Hristiyan misyonerlerin bir sonraki adımı ise birbirlerine karşı üstünlük sağlama konusunda olmuştur. Bu üstünlüğü birbirlerine karşı kurmaları önemliydi çünkü eğitim faaliyetleri neticesinde kendi okullarında okuyan sayısı arttıkça bölgede nüfuz alanı oluşturmak da kolaylaşmaktaydı. Bu, kendilerini destekleyen, onlara hamilik yapan devletlerin siyasi faaliyetlerine zemin hazırlamak için daha da önemliydi.

Hem Katolikler hem Protestanlar eğitim alanına daha fazla önem verdikçe okullarına öğrenci çekme yolları da çeşitlilik göstermiştir. Uzak köylere kadar daha fazla okul açmak, kendilerine çalışan yerli işbirlikçiler bulmak, kız çocuklarının eğitimine önem vermek, öğrencilere ücretsiz ders kitabı dağıtmak gibi hamleleri yapmaktan geri durmamışlardır.

Bölgedeki Katolik misyonerleri Fransızların desteklediği Cizvitler temsil ederken Protestan misyonerlerin destekleyici ülkeleri her ne kadar Almanya, Amerika, İngiltere gibi çeşitli ülkeler olsalar da bütün Protestan misyoner örgütleri bölgede genelde toplu olarak hareket etmişlerdir. Amerika'nın desteklediği ABCFM bu faaliyetleri yöneten başlıca Protestan misyoner örgütü olsa da çalışmamızda görüleceği üzere ona, diğer milletlere mensup çeşitli Protestan misyoner örgütleri de yardım etmiştir. Bölgede faaliyet gösteren çeşitli Katolik misyoner örgütleri olmuştur ancak Cizvitler eski ve köklü bir Katolik misyoner örgütü olduğu için Suriye ve Lübnan'da onlar başı çeken Katolik misyoner örgütü olmuştur. Öyle ki Protestan misyonerler bölgede değişik Katolik misyoner örgütleriyle mücadele etmelerine rağmen bütün hepsini Cizvitler olarak isimlendirmişlerdir (Hays, 2008).

Bir taraftan Osmanlı'nın eğitimde modernleşme çabalarının önüne geçmeye çalışan, bir taraftan birbirleriyle rekabet halinde olan Hristiyan misyoner örgütlerinin bölgedeki eğitim faaliyetlerinin sonuçları ve etkileri de büyük olmuştur. Bu rekabette hangi tarafın galip geldiğinin yanı sıra bölge halkının üzerinde de ne tür etkiler yaratmıştır en az bunun kadar önemlidir.

Bu rekabet, rekabetin geçtiği Suriye ve Lübnan vilayetleri, bölgede etkin olan hem Katolik hem Protestan misyoner örgütleri, bu örgütlerin bölgedeki eğitim faaliyetleri, bu eğitim faaliyetlerinin bölge halkı üzerindeki etkisi ve sonuçları, Osmanlı'nın buna verdiği reaksiyon, almaya çalıştığı tedbirler gibi birçok konu bu çalışmada ayrıntılarıyla açıklanmaya ve bu rekabete istatistiki bilgiler de göz önünde bulundurularak ışık tutulmaya çalışılacaktır.

TARTIŞMA

1. İki Farklı Kutup: Katolik ve Protestan

Martin Luther'in 16. Yüzyılda kuruluşuna öncülük ettiği Protestan mezhebi insanlar arasında yayılmaya başladığı günden itibaren Katoliklerin radarına girmiştir. Avrupa'da birçok ülkenin dâhil olduğu mezhep savaşlarına bir neden olarak ortaya çıkan Katolik-Protestan çekişmesi zaman içinde kendini farklı şekillerde göstermiştir. Bunlardan biri misyoner mücadeleleridir. Coğrafi Keşifler sonucunda dünyanın farklı yerlerine ulaşabilme imkânına sahip olan Avrupalılar bu avantajlarını birçok şekilde kullanmak istemiş, kendi din ve mezheplerini de gittikleri yerlere misyonerler aracılığıyla taşımaya çalışmışlardır. Amerika gibi Avustralya gibi yeni keşfedilen kıtalar misyonerlerin öncelik verdiği yerler olsalar da Osmanlı toprakları, Afrika, Çin gibi bölgeler de kısa sürede misyonerlerin uğrak yerleri haline gelmiştir.

Bunların içinde Osmanlı birçok farklı unsuru barındıran bir devlet olduğu için misyonerlerin başarılı olma olasılıklarını yüksek buldukları yerlerin başında gelmiştir. Osmanlı Devletinin her bölgesinde okul, hastane açma, kendi mezheplerine taraftar toplama gibi işlere girişen misyonerler bazı bölgelerde daha yoğun faaliyet alanları inşa etmişlerdir. Bu bölgelerden olan Suriye ve Lübnan o dönemki gerek kozmopolit yapısı gerekse eski yerel Doğu kiliselerine ev sahipliği yapmış olmaları hasebiyle Katolik ve Protestan misyonerlerin ilgisini çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'a uzak kalan bu yerlerde eğitim gibi, sağlık gibi alanlardaki boşluğu gören misyonerler, halkın bu türden ihtiyaçlarını karşılayarak kendi din ve mezheplerine bölge halkının sempati duymasını hatta katılmasını sağlamak için çalışmışlardır.

Zamanla, bölge insanın çocuklarına iyi bir eğitim verdirme isteği misyonerlerin bu alana daha fazla yönelmelerini sağlamıştır. Bölgede ikamet eden farklı mezheplerden olan Hristiyan çocuklarına eğitim vermenin yanı sıra bir müddet sonra varlıklı Müslüman ailelerinin çocuklarına da eğitim yoluyla erişebilme imkânına sahip olmuşlardır. Bu hem Katolikler hem de Protestanların bölgeye gelirken ki amaçlarını gerçekleştirebilmek için çok iyi bir fırsattır. Fransızca veya İngilizcenin ön planda tutulması gibi şekillerde tezahür eden, kiliselerine başka din ve mezheplerden insan kazandırma girişimlerini her iki taraf da iyi bir şekilde hayata geçirmiştir. Okula giden bir çocuk okuma-yazma, fen ve sosyal bilimlerle ilgili dersler dışında, yaşadığı toplumun ahlaki, dini, sosyal değerlerini de en etkili yoldan öğrenme imkânı buluyordu. Bunu çok iyi bilen Protestan ve Katolikler eğitim alanını kendi tekellerine almak için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir (Şana, 2019).

Katolik misyonerler Osmanlı'daki faaliyetlerini Fransız ve İtalyan misyoner örgütleri aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Suriye ve Lübnan'da daha çok Fransız kökenli Katolik misyonerler ön plana çıkmışlardır. Bunların başında Cizvitler gelmektedir. 16. Yüzyılda Osmanlı'ya gelen Cizvitler ilk olarak İstanbul'da çalışmalarına başlasalar da bir süre sonra faaliyetlerini geniş bir bölgeye yaymışlardır. Fransiskanlar, Dominikenler 12. Yüzyılda, Cizvitler 16. Yüzyılda Osmanlı'ya gelmiş olsalar da Katolik misyoner örgütleri daha çok 19. Yüzyıl ve sonrasında etkili olabilmişlerdir. Bunda o dönemde Osmanlı'nın zayıflayan yapısının, Fransa, İngiltere gibi devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine daha fazla müdahale etme alanı bulabilmesinin önemi vardır. Bu Katolik misyoner örgütlerinin esas amaçları Süryani, Ermeni, Marunî gibi yerel Doğu kiliselerini Katolik kilisesinin çatısı altında birleştirmektir. Bu amaçlarına da eğitimle ulaşabileceklerini düşünmüşlerdir ve o yöne ağırlık vermişlerdir (Aydın, 2005).

Osmanlı'da en etkili faaliyetleri yürüten Katolik misyoner örgütleri Cizvitler başta olmak üzere Lazaristler, Kapüsenler, Fransiskanlar ve Dominikenlerdir. Bu örgütler özellikle Suriye ve Lübnan gibi Hristiyan nüfusun varlığının hissedildiği yerlerde geçmişteki bölgeyle

olan bağlarını da kullanarak ister eğitim ister sağlık ister basın-yayın olsun birçok şekillerde oradaki insanlarla aralarında bir birliktelik kurmaya çalışmışlardır.

Protestanlar Osmanlı'ya geldiklerinde Hristiyanlığın en yeni mezhebi olarak böyle bir geçmişten faydalanma şansına sahip olamamışlardır. İlk başta İngiltere'nin himayesi altında örgütlenen Protestan misyonerler Osmanlı-Amerika ilişkileri gelişmeye başladıktan sonra Amerika'nın da desteğini Osmanlı topraklarında çalışırken arkalarında hissetmişlerdir (Sharkey, 2010). Bilmedikleri ve geçmişten gelen bağlarını da kullanabilecek bir ortamları olmadığı için Protestanlar Katoliklerin aksine genelde hangi ülkeden gelirse gelsinler toplu halde hareket etmeye, işbirliği yapmaya dikkat etmişlerdir. Bu birliktelik hallerini de Katoliklere karşı ortaya koymaya çalışmışlardır. Osmanlı'ya gelen Protestan misyonerlerden olan William Goodell'in 1824'te verdiği bilgiye göre Katoliklerle o kadar çok anlaşamıyorlardı ki Katolikler fırsatını bulsalar kendilerini öldüreceklerdi, onları ancak İngilizler engelleyebiliyordu çünkü Goodell'e göre Katolikler İngilizlerden çekiniyorlardı (Baktıaya, 2017).

İngilizlerin Church Missionary Society(CMS), Amerikalıların American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church (BFMPC), Almanlarınsa Kaiserswerther Diyakonezleri Osmanlı topraklarında etkili olan Protestan misyoner örgütlerindendir. Bu örgütler gittikleri yerlerde ilk olarak eğitimle işe başlarlardı. Teoloji okulları, kolejler, yatılı kız ve erkek okulları açmışlardır. Açtıkları okullarda eğitim verdikleri gibi birçok öğrenciyi de eğitim almaları için Amerika'ya göndermişlerdir. Eğitim verdikleri çocuk ve gençlerin belli bir tedrisattan geçtikten sonra doğup büyüdükleri topraklara geri dönerek ya da başka ülkelerdeki Protestan misyonlarına hizmet ederek misyoner örgütlerine yarar sağlamaları istenirdi. Kız çocuklarının eğitimine ayrı bir önem veren Amerikalı Protestanlar sadece kızların eğitimiyle ilgilenmeleri için ABCFM'ye bağlı Women's Board of Missions adında bir misyoner örgütü kurmuşlardır (Öztürk, 2007). Alman Protestan misyonerlerin kurduğu Kaiserswerther Diyakonezleri de Amerikan Protestan misyonerleri gibi kadın ve kız çocuklarının eğitimi üzerinde durmuşlardır. Hristiyan ve Yahudi kız çocukları kadar Müslüman kız çocuklarına da eğitimle yaklaşmaya çalışan Diyakonez bir süre sonra bunun zorluğunu görerek Müslümanlar içinde sadece kimsesiz kız çocuklarına yönelmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır (İnan, 2013).

Osmanlı dâhil dünyanın birçok yerinde her alanda karşı karşıya gelen bu iki mezhebi ayıran şey neydi peki? Ya da sadece Hristiyanlığa mensup iki mezhep olmalarından başka ortak özellikleri var mıydı acaba? Martin Luther'in 16. Yüzyılda inşa ettiği Protestanlık esasen Katolik kilisesinin içinden çıkmadır. Protestanlığı ortaya koymadan önce Luther, Katolik kilisesine mensup bir din adamıdır. Ancak zaman içinde Katolik kilisesinin yozlaştığını, kuruluş ilkelerinden ve Hristiyanlığın özünden saptığını düşünen Luther ilk olarak Katolik kilisesi içinde bir reforma ve iyileştirmeye gitmeye çalışsa da bu mümkün olmayınca papa tarafından aforoz da edildikten sonra yeni bir oluşumu meydana getiren kişi olmuştur.

Endülüjanstan, günah çıkarmaya, Katolik kilisesinin, papanın ve üst düzey din adamlarının zenginlik içinde yaşamasına vb. daha birçok şeye eleştiri getiren Luther köklü bir değişiklik yapmak niyetindeydi. İki mezhebin ayrıldıkları temel nokta Tanrı'yı algılama kıstaslarıydı. Katolik kilisesinin sadece İncil'i esas alması gerektiğini düşünen Luther, Katolik kilisesinin aksine Tanrı'nın sadece kiliselerde ya da kutsal kabul edilen yerlerde olmadığını her yerde her şekilde insanlarla olduğunu söyler (Olgun, 2005). Katolik kilisesinin büyük önem verdiği İsa, Meryem, aziz ve azizelerin ikonaları, süslü İncilleri reddeden Protestanlar Hristiyanlığın ya da Tanrı'ya yakın olmanın bu tür heykel, resim ve şekillerle ilgisi olmadığını belirtir (Erbaş, 2002). Günah çıkarma, aforoz ya da enterdi edilme gibi Katolik kilisesi uygulamalarının Protestanlıkta yeri yoktur. Çünkü Protestanlara göre eğer kişinin bir günahı varsa bu şahsidir, Tanrıyla o kişi arasına bir aracı sokulmamalı, kişi Tanrı'dan affını kendi dilemelidir (Akalm, 2015). Protestanlıkta Katoliklikteki gibi tek bir kilise ya da tek bir kilise lideri anlayışı yoktur. Protestanlığın Baptist, Lutheran, Evanjelik gibi alt kollarını oluşturan

kiliseleri mevcuttur. Katoliklikte din ve devlet birbirine karışmışken Protestanlık ikisinin de ayrı olması gerektiğini söyler böylece kilisenin Hristiyanlık adına devleti yönlendirmesinin önüne geçilmiş olacaktır (Erbaş, 2002).

İki taraf arasındaki farklılıkları en iyi anlatan kayıtlardan biri Suriye'ye ilk giden Protestan misyonerlerin içinde bulunan Dr. Jonas King'in Farewell Letters (Veda Mektupları) adındaki mektubudur. King bu mektubu kendisini Katolik mezhebine geçmeye davet eden bir Cizvit papazına yazmıştır ve neden Katolik olamayacağını bu mektupta açıklamıştır. King yukarıda değinilen ayrımlara ek olarak birçok madde sıralamış, iki mezhep arasındaki farklılıkları yazmış ve son olarak İncil ellerimde açıkken Romalı olamam diyerek Katolik kilisesine olan daveti geri çevirmiştir (Jessup, Vol I 1910). İki mezhep birçok noktada ayrılmalarına rağmen İncil, Teslis inancı, vaftiz töreni gibi ortak paydada buluştukları kısımlarda vardır.

Mezheplerinin temelinde aldıkları kuralların farklı olması gibi misyonerlik çalışmalarında da farklı yöntemler kullanmışlardır. Katolikler daha hiyerarşik bir yapıya sahip oldukları için Katolik kilisesini yaymayı İncil'i yaymaktan önde tutarlardı. Protestanlar tek bir kiliseye bağlı olmadıkları için İncil'i yaymak misyonerlik çalışmalarında esas amaçları olmuştur. Protestanlar Katolik mezhebinin tarihsel köklülüğünün avantajını bertaraf etmek için misyonerlik çalışmalarında daha atak davranmışlardır. Protestanlar daha çok ülkede misyonerlik faaliyetlerini yürütme stratejisi güderken Katolikler daha sakin ve yavaş bir ilerleme kaydederek gittikleri yerlerde Katolik kilisesinin köklü bir şekilde yerleşmesi için çabalamışlardır. Gittikleri birçok ülkede karşı karşıya gelen iki taraf için bir süre sonra rekabet kaçınılmaz olmuştur. Lübnanlı diplomat George Antonius'a göre ise iki mezhebin Suriye ve Lübnan'da mücadele etmeye başlamasının asıl sebebi bölgeye gelen Protestanların Katolikleri kendi mezheplerine döndürmek istemesinden kaynaklanmıştır. Bu rekabet ortamı genişledikçe eğitim başta olmak üzere Protestanlar ve Katolikler birçok yerde birçok alanda karşı karşıya gelmişlerdir (Al-Tameemi, 1977).

2.Payitahttan Uzakta: Suriye ve Lübnan (1850-1900)

Suriye ve Lübnan, Osmanlı Devletinde merkeze uzak olan vilayetlerin içinde yer almışlardır. Bu nedenle de merkezi otorite ve uygulamalardan uzak kalmışlardır. Doğu Akdeniz'e kıyısı olan bu iki yer zamanla Avrupalı devletlerin ve Amerika'nın ilgisini çekmiş bu ilgi misyonerlik faaliyetlerini de kapsamıştır. Her iki yerin nüfus yapısının çeşitli olması, Müslümanlar kadar Hristiyanları da içinde barındırması ve bu dinlerin farklı mezheplerine de ev sahipliği etmeleri Suriye ve Lübnan'ın misyonerlerin gözde yerleri haline gelmesinin nedenlerinden biridir. Çeşitli din ve milletten insanların yaşaması kültürel bir zenginlik olduğu kadar bazı zamanlarda çatışma ortamının doğmasına da sebep olabilir. Lübnan bu çatışma ortamını en çok hisseden yerlerden biri olmuştur. Tarihi boyunca birçok kez iç savaşla karşı karşıya kalan Lübnan'da en bilinen iç savaşlardan biri 1860 yılında Katolik Marunîlerle Müslüman Dürziler arasında gerçekleşmiştir (Şevik, 2008).

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Lübnan payitahta uzak ve belli başlı ailelerin gücünün hissedildiği bir yer olduğu için yarı özerklik sayılabilecek düzenlemeler altında Osmanlı'nın mülkü haline gelmiştir. Emirlik sistemi uygulanan Lübnan'ın 1832'de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa yönetimine geçmesi, 8 yıl boyunca onun yönetimi altında kalması Lübnan'da bazı şeylerin değişmesine neden olmuştur. O dönemki Lübnan emiri II. Beşir Kavalalılara ve Avrupa'ya yakın olmak için misyonerlik faaliyetlerinin Lübnan'da serbest bırakılması gibi kararlar almıştır (Çakmaklı, 2015).

1840'da Lübnan tekrar Osmanlılara geçince sular durulmamış tam tersine Marunîlerle Dürziler arasındaki çekişmeler giderek artmış sonunda bu gergin ortam 1860 İç Savaşı'nın

yaşanmasına neden olmuştur. Fransa, İngiltere, Rusya gibi devletlerin iç savaşa müdahil olmasıyla Osmanlı ve Avrupalı devletlerin düzenlediği komisyon sonucunda 9 Haziran 1861’de Lübnan Nizamnamesi imzalanmıştır (Duman, 2006). Bu nizamname sonucunda Cebel-i Lübnan bölgesi Suriye ve Beyrut’tan ayrılarak adli, mali ve mülki olarak Osmanlı’dan bağımsız bir statüye sahip olmuştur. Örneğin nizamnameye göre Cebel-i Lübnan’da bir olay vuku bulduğunda Osmanlı’nın olaya müdahil olması ya da merkezden memur ataması gibi hakları dahi sınırlanmıştı (Baktıaya, 2017).

İç savaş sırasında sadece Lübnan’ın yerli halkı zarar görmemiş bölgeye misyonerlik faaliyetleri için gelen Katolik ve Protestan misyonerler de zarar görmüşlerdir. Örneğin Lazaristlerin bölgedeki misyonlarının başında bulunan kişiler öldürülmüş, Lazaristler’den başka Katolik ve Protestan misyonerlerin kurdukları okullar, sağlık kuruluşları, manastırları vb. de zarar görmüştür. Çatışmaların kızıştığını gören misyonerler bir süre faaliyetlerine ara vererek ülkelerine dönmeye karar verdikleri sırada Fransa, İngiltere gibi devletlerin olaya müdahale etmesiyle, savaşın Hristiyanlar lehine dönmesiyle bu kararlarından vazgeçerek bölgede kalmaya devam etmişlerdir (Gül, 2015).

İç savaş sırasında misyonerler maddi-manevi zarar görseler de savaş sonrası imzalanan nizamname sayesinde bölgede faaliyetlerini gerçekleştirirken daha serbest hareket etme imkânına sahip olmuşlardır. Savaş sonrası Lübnan’a yakın yerlerden gelen 10 binden fazla Hristiyan nüfusunun göçü, savaş sonrası olması nedeniyle insanların yiyeceğe, giyeceğe, barınacak yere ihtiyaç duymaları gibi nedenlerden dolayı misyonerler ilk geldikleri zamanlardan farklı olarak daha faal çalışmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti Lübnan’a gelenlere yardım etse de bu yeterli gelmemiş misyonerlerde insani yardım faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir (Jessup, Vol I 1910).

Lübnan’da iç savaş sonrası nüfus yoğunluğunun Hristiyanlar lehine değişmesi Katolik ve Protestan misyoner örgütlerinin bölgeye daha fazla önem vermelerini sağlamıştır. Bu örgütlerden biri olan Katolik Filles de la Charite (The Daughters Of Charity) örgütü savaş sonrası Beyrut’a gelerek burada savaş nedeniyle yetim kalan çocuklara bakmak için 1861 yılında Saint Charles adında bir yetimhane açmıştır. Bu yetimhane sayesinde 500’den fazla çocuk bakılmıştır (Gül, 2015). Misyonerlerin zor zamanlarda bölge insanına yardım etmesi Lübnan halkının misyonerlere ve kurdukları örgütlere karşı bakış açılarını olumlu yönde değiştirmiştir.

Amerikalı Protestan misyonerlerden olan ve Lübnan’da görev yapan Henry Jessup da iç savaşın kendilerine zarar verse de savaş sonrası istedikleri ortamı yarattığı için olumlu olduğu konusunda fikir beyan etmiştir. Ona göre bölgedeki emirlerin ve sözü geçen ailelerin gücü Osmanlı devleti eliyle törpülenmiştir. Yabancı devletlerin olaya müdahil olmasıyla neredeyse bağımsız bir yönetim Lübnan’da söz sahibi haline gelmiştir. Eğitime, sağlığa, kutsal kitaplara olan talep artmış böylece 1860 sonrası bölgede hem erkekler hem de kızlar için hızla yeni Hristiyan okulları açılmaya başlanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin hepsi Jessup’a göre misyonerlerin lehinedir ve misyonerler bölge insanlarına çeşitli şekillerde yardım ettikçe aralarındaki bağ sağlamlaşmaktadır (Jessup, Vol I 1910).

Lübnan ile birlikte bölgede misyonerlerin ilgisini çeken diğer bir yer Suriye’ydi. O dönem Osmanlı’ya dâhil olan Suriye ile şimdiki Suriye arasında kapladıkları alan bakımından fark vardır. Osmanlı Suriye’si şimdiki Suriye topraklarının yanı sıra günümüzdeki İsrail, Ürdün, Lübnan, Filistin devletleriyle Türkiye sınırları içinde bulunan Hatay ilini de içinde barındırmaktaydı. Bugünkü Suriye devletinin önemli şehirlerinden biri olan Halep o dönemde ayrı bir vilayet olarak konumlandırılmışken, Suriye’nin kapsadığı bütün alana denilen Bilad-ı Şam’ın güney kesimi Filistin, dağlık kesimiyse Lübnan olarak adlandırılmıştır (Baktıaya, 2017).

Suriye de Lübnan gibi Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı’nın diğer payitahttan uzak vilayetleri gibi Suriye de yarı serbestlik içinde

yönetilmekteydi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan isyanı ve sonrasında yaşananlar, Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'nin valiliğine oğlu İbrahim Paşa'nın getirilmesini istemesi gibi nedenler Suriye'nin bu olaylara (Lindner, 2009) dâhil olmasına sebep olmuştur.

Yönetimi altında olduğu yıllarda Avrupalı devletlerle arasını iyi tutmak için Lübnan'da misyoner faaliyetlerine izin veren İbrahim Paşa aynı şeyi Suriye'de de gerçekleştirmiştir. Misyonerleri okul açmaya teşvik ettiği kadar kendisi de Müslümanlar için askeri ve teknik okullar açarak eğitimde reform yapmak istemiştir. İbrahim Paşa zamanında atılan bu temeller daha sonra bölgede faaliyet içinde olan misyonerlerin çalışmalarına dayanak oluşturmuştur (Antonius, 1919).

Suriye'ye ilk olarak Fransız Katolikler 17. Yüzyılda gelmişler ve Şam, Halep, Sayda gibi önemli şehirlerde faaliyetlerine başlamışlardır. İbrahim Paşa'nın valilik yaptığı 7 yıllık süreçte Suriye'de Fransız Katolik misyonerler çalışmalarının temellerini atmışlardır (Ülman, 1963). 1860 Lübnan İç Savaşı Lübnan'da çıkmasına rağmen bir süre sonra Suriye'ye de sıçramış, iç savaşın neden olduğu yıkım ve zarar Lübnan'dan daha çok Suriye'yi etkilemiştir. Çatışmalar sırasında kurdukları okullar, sağlık merkezleri, kiliseleri ve manastırları zarar gören misyonerler Suriye'den Lübnan'a doğru bir göç hareketi başlatmışlardır. Suriye'nin içinde bulunan Şam, Halep gibi önemli şehirler Lübnan'a göçün başlamasından sonra bu merkez olma özelliklerini Lübnan'daki Beyrut şehrine devretmişlerdir. Savaş sonrası Lübnan ve Beyrut yükselişe geçerken Suriye bir süre daha savaşın yaralarını sarmaya devam etmiş ve eski önemini yitirmiştir (Jessup, Vol I 1910).

Osmanlı'nın uzak vilayetlerinden olan Suriye ve Lübnan misyonerler için niye önemlidir peki? 19.yüzyılda sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanmasından sonra sömürgeci devletler kendi sömürgelerine giden yolları korumak istemelerinin yanında aynı zamanda başka devletlerin kendi alanlarına girmesini engellemeye de çalışmışlardır. İngiltere için bu en önem verdiği sömürgelerinden biri olan Hindistan'a giden yolu korumak istemesinin yanı sıra Fransa'nın da Doğu Akdeniz'de kendi nüfuz alanını oluşturmasına engel olmasından geçiyordu. Fransa, İngiltere'nin kendisini engelleyici tutumunu görünce 1798'de Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal ederek İngiltere ile Doğu Akdeniz'de bir rekabetin fitilini ateşlemiştir. Bu rekabet zamanla alanını genişleterek Mısır'ın dışına taşmış Suriye, Filistin ve Lübnan'da bu rekabet alanına dâhil olmuştur (Baktıaya, 2002). İlerleyen yıllarda bu rekabet sadece Fransa ile İngiltere arasında sınırlı kalmamış Almanya, Amerika gibi devletler de bu mücadeleye dâhil olmuşlardır. Mücadele alanları çeşitli olmasına ve birçok şekilde zuhur etmesine rağmen oradaki yerel halkla doğrudan bağ kurabilecekleri, gayrimüslim halkı kendi yanlarına çekebilecekleri, özellikle eğitim faaliyetleri sayesinde çocuk ve gençlerle de iletişime geçebilecekleri bir faaliyeti şekli olarak misyonerlik karşımıza çıkmaktadır. Misyonerlik yolu hem pratik hem de etkili bir yoldu bu yüzden hem Katolikleri hem de Protestanları destekleyen devletler tarafından efektif şekilde kullanılmıştır.

Dini nedenler yabancı devletler için daha arka planda kalsa da Hristiyanlar tarafından kutsal topraklara olan yakınlıkları da Suriye ve Lübnan'ı misyonerler için değerli kılmıştır. Dini olarak sayabileceğimiz diğer bir nedense bu iki yerde Osmanlı'nın içinde barınan gayrimüslim nüfusun Suriye ve Lübnan'da önemli bir yer kaplamış olmasıdır. 19. Yüzyıl sonunda Beyrut'un %9'uluk nüfusunun, Suriye'ninse %17'lik nüfusunun gayrimüslim olması misyonerlerin bölgeye gitmesi için cazip nedenlerden olmuştur (Baktıaya, 2017).

Peki hem Katolikler hem de Protestanlar Suriye ve Lübnan'a geldikten sonra misyonerlik faaliyetlerinin temeline neden eğitimi koymuşlardı? Kamal Salibi'ye göre 19. Yüzyıl başında Suriye ve Lübnan'da eğitime sadece en varlıklı ailelerin çocukları erişebiliyordu. Misyonerler her gittikleri yerde o bölgenin zayıf yanlarını bularak o yoldan yürürlerdi. Suriye ve Lübnan'a geldiklerinde yaptıkları araştırmalar sonucunda bölge halkının çocuklarının eğitime erişemediklerini tespit etmişlerdir. Öyle bir eksiklik ki Lübnan'da hem

Dürzi hem de Marunî ailelerin varlıklı olanlarının bile okuryazarlık oranı çok düşüktü. Osmanlı'nın açtığı okullar vardı ancak devlet kendi imkânları ölçüsünde bir şeyler yapabilmenin derdindeydi ve açtıkları kurumlara herkesin erişim şansı yoktu. Erkek ve kız çocuklarının eğitimi içinde en sorunlu olansa kızların eğitimiydi, bölgede kız çocuklarının eğitilmesi için çok az imkân vardı.

Eğitimdeki bu eksikliği ve insanların ihtiyacını gördükleri içindir ki Osmanlı'ya erken dönemde gelen misyoner gruplarından olan Cizvitler 1734'te Lübnan'a geldiklerinde Antoura kentinde Osmanlı toprakları içindeki ilk yabancı okulu açmışlardır. Katolik Lazaristler de 1738'de Şam'da bir okul kurmuşlardır (Kennedy, 2008). Katoliklerden çok sonra bölgeye gelmiş olsalar da Protestanlar da eğitim alanındaki boşluğu görerek Osmanlı'daki ilk açtıkları okulu Beyrut'ta faaliyete geçirmişlerdir. Suriye'de devlet okullarının eksikliğine dikkat çeken Protestan misyoner Henry Jessup, Suriye'de her ne kadar devlet okulu olsa da bu okulların Müslümanlara eğitim şansı verirken Hristiyanları dışladığını yazmıştır (Jessup, Vol I 1910).

Eğitim eksikliği yaşamalarına rağmen misyonerlere göre bölge insanının eğitime erişme istekleri açıktır. 1830'da bunu dile getiren misyoner William Goodell, okuma-yazmanın olmayışına, eğitim sisteminin bozukluğuna, kitap gibi gerekli eğitim materyallerinin eksikliğine rağmen Suriye'nin akıllı okuyucu yaratma anlamında ciddi bir potansiyeli olduğunu düşünmektedir (Kennedy, 2008). Misyonerlerin eğitimin üstüne bu kadar düşmelerinin sebebi açıktır: İnsanlara anlatmak, öğretmek istedikleri başlıca şey İncil'dir ve İncil'i okumak için en azından okur-yazar olmak şarttır, o yüzden bu insanlara eğitim vermek gereklidir (Başaran, 1997).

Osmanlı Devleti misyonerlerin Suriye ve Lübnan'da açtıkları okulların çokluğunu, bu okullara bölge halkının rağbet ettiğini, gayrimüslimlerin yanında varlıklı Müslüman ailelerin de çocuklarını bu okullara yazdırdığını görünce hem bu okulların önünü kesmek için hem de rekabet etmek için bölgede devlet okulları açmaya çalışmıştır. O dönemde mali olarak darboğazda olan Osmanlı Devleti açacağı okullar için kaynak yaratmak amacıyla reayadan alınmak üzere maarif-i hisse ianesi adında yeni bir vergi çıkarmıştır. Bu vergi sayesinde Osmanlı Devleti birçok vilayetinde okullar açabilmiştir. Devletin kendi imkânlarıyla açtığı bu okullar dışında gücü yeten Müslüman aileler de bir araya gelerek özel okullar kurmuşlardır (Uyanık, 2017).

3.Suriye ve Lübnan'da Katolik ve Protestanların Rekabet Alanı: Eğitim

3.1.Katolikler ve Eğitim Faaliyetleri

1860 Lübnan İç Savaşından sonra İngiltere, Fransa gibi Avrupalı devletlerin bölgedeki etkinliklerinin artmasıyla ticari ilişkilerde gelişmiştir. Özellikle Lyon'dan bölgeye gelen ipek tüccarlarının faaliyetleri iki taraf arasındaki ekonomik gelişmeleri büyütmüş bunun bir getirisi olarak da bölgede eğitime olan talep artmıştır. Örneğin Fransız Katolik misyonerlerin Lübnan'da açtıkları okullara Fransızlarla ipek ticareti yapan Lübnanlı tüccarların çocukları gitmeye başlamıştır. Bölgedeki ekonomik gelişmeler bir bakıma bölge insanının eğitim talebinin artmasını sağlamıştır (Burrows, 1986).

Eğitim alanında önde olabilmek için basım-yayın faaliyetlerinde de söz sahibi olmak gerektiğini bilen Katolik misyonerler bu alanda kendilerini epey geliştirmişlerdir. Örneğin Cizvitler bölgeye ilk baskı makinelerini Protestanlardan sonra 1847 yılında kurmuş olsalar da daha sonra istikrarlı bir şekilde bu alanda gelişmeye devam ederek 19.yüzyıl sonunda sadece Beyrut'ta 12 basım yayınevine sahip hale gelmişlerdir. 12 basımevinin içinde Cizvitler dışında diğer Fransız Katolik misyoner örgütlerinin de katkısı olsa da en büyük pay Cizvitlere aitti. George Antonius'a göre Cizvitlerin bu alanda başardıkları, takdire şayan bir donanıma sahip olduklarının bir göstergesiydi (Antonius, 1919).

Cizvitli misyonerlerin bölgedeki geçmişleri Protestan misyonerlerden çok daha önceye dayanmaktadır. Osmanlı topraklarına gelişleri 16. Yüzyıla dayanan Cizvitler 1578, 1580,1596 tarihlerinde Suriye ve Lübnan bölgesine gelerek Marunilerle aralarında bir bağ oluşturmaya çalışmışlardır (Gül, 2015). Esas misyonerlik faaliyetlerine ise 1625 yılında Şam'da başlamışlardır (Baktıaya, 2017). İlk eğitim faaliyetlerini ise 1656 yılında Lübnan'da bulunan Antoura kentinde Antoura Koleji'ni kurarak adım atmışlardır. 18. Yüzyılla birlikte açtıkları çeşitli okulların meyvelerini almaya başlayan Cizvitlerin bölgedeki yerel yardımcıları Maruniler olmuşlardır. Maruniler Cizvitleri ve açtıkları okulları Roma ve Fransa'nın bir uzantısı olarak gördükleri için Cizvitlere yardımcı olmuşlardır (Womack, 2012).

Eğitim ve açtıkları okullar Cizvitler için diğer misyonerlik faaliyetlerinin içinde o kadar önemliydi ki "İlk misyoner okuldur" lafını ortaya çıkararak bunu kendilerine şiar edinmişlerdir (Baktıaya, 2017). Osmanlı Devleti de Cizvitlerin eğitime olan alakalarını görerek bu durumu "Cizvit mektepleri, şahsi alakalardan ziyade dini temayülleri teyit ve tespiti takviye maksadıyla teşekkül eden cemiyetin mektepleridir. Cizvitler gençleri müesseselerine takrib ve Roma Katolikliğini müdafaa hususunda maddi ve manevi silahlarla mütemadi faaliyette bulunmuşlardır." şeklinde tasvir etmişlerdir (Raşid, 1922).

1839 yılında Beyrut'ta geniş bir arazi satın alan Cizvitler bu arazi üzerinde bir istasyon kurmuşlardır. Bu arada Lübnan'ın Beyrut dışındaki şehirlerinde de faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Örneğin 1846 yılında Ghazir şehrinde bir ilahiyat fakültesi, 1855 yılında da bu ilahiyat fakültesine bağlı olarak bir kolej açmışlardır. Ghazir'deki bu fakülte daha sonra önemli bir okul haline gelerek Suriye'de yükseköğretim veren tek kurum mertebesine yükselmiştir. Bu okulun o dönemki önemine örnek verirsek Lübnanlı genç emirler ve Cebel-i Lübnan kaymakamının oğullarının da gittiği bir okuldu diyebiliriz (Gül, 2015). Cizvitler Ghazir'in önemini ve ulaştığı noktayı gördükleri için burada verdikleri eğitimle Avrupalı tarzda öğrenciler yetiştirmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken de öğrencilerini yerel kültürlerinden, gelenek ve göreneklerinden uzaklaştırmak, Müslüman ve Dürzilerle olan ortak geçmişlerini aza indirmek için uğraşmışlardır (Françioch, 2008). 1861 yılına ait bir raporda görüşlerini bildiren M. De Salverte Ghazir'deki eğitimin çok iyi olduğunu öyle ki Ghazir sayesinde Roma okullarında eğitim almaktan kurtulduklarını aktarmıştır (Marshall, 1864).

Ghazir'deki bu kolej 1875 yılında Beyrut'a taşınmıştır. 1860 iç savaşından sonra Beyrut'un her geçen gün artan önemi, büyük bir Hristiyan nüfusun Beyrut'a göç etmesi, Protestan misyonerlerin de Beyrut'ta faaliyetlerini genişletmeleri, 1866 yılında Beyrut'ta kurulan Suriye Protestan Koleji'nin bölge halkı tarafından talep görmesi gibi nedenler kolejin taşınma kararının verilmesinde etkili olmuştur. Beyrut'a taşınan Ghazir Koleji burada isim değiştirerek St. Joseph Üniversitesi olmuştur (Womack, 2012).

Okul Beyrut'a taşınıp ismi değiştikten sonra ve tıp fakültesine de sahip olarak kendini genişletince öğrenci sayısı artmaya başlamıştır. 1884 yılına gelindiğinde okulun 1170 öğrencisi bulunmaktaydı. Üniversitede eğitim veren çoğu öğretmen Fransa'dan gelmişti bu da eğitimin kalitesini arttırıyordu (Gül, 2015). Bölgede ikamet eden kalburüstü yerli ailelerin birçok ferdi St. Joseph Üniversitesi'nde eğitim almıştır. Örneğin Lübnan ve Suriye iki ayrı devlet olarak kurulduktan sonra Fransız mandası altındayken bu devletlerin bürokrasi kademesinde çalışacakların, devletin kurumlarının üst kademelerinde bulunacakların St. Joseph çıkışı olmasına dikkat edilmiştir (Çelik, 2014).

Cizvitlerin Suriye'deki başrahipleri olan Peder Clairet'in 1891 yılı raporuna göre bölgede Cizvitler tarafından kurulmuş olan okul ve yetimhanelerde toplamda 8610 çocuk bulunmaktaydı. Bunların 5593'ü erkek, 3017'si kızdı. Bu öğrencilerin 7484'ü Katolik mezhebiniydi (Gül, 2015). 1901 yılında Fransa ile Osmanlı arasında imzalanan bir anlaşmaya göre Osmanlı, Fransızlara ait 260 okulu kabul etmiştir. Bunlar sadece Osmanlı'nın tanıdığı okullardır, ruhsatsız açılan okullarda işin içine katıldığında Şamil Mutlu'ya göre Fransızların Osmanlı'daki okullarının sayısı 600'ü geçmektedir. 1901 yılı anlaşmasına göre

Osmanlı tarafından tanınan 12 Cizvit okulunun 6'sı Suriye ve Lübnan'daydı (Yorulmaz, 2000).

Cizvit okullarının başlıca amaçlarından biri Fransızca'yı öğrencilere iyi bir şekilde öğretebilmektir. Bu işte ileriki zamanlarda başarılı olmaları Protestanları bile etkilemiştir: *"Kültürü dilin belirlediği anlayışını benimseyen Fransızlar, Fransızca öğreten okulları desteklemek için büyük meblağlar harcamıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak, Fransız dili o kadar geniş bir şekilde anlaşılıyordu ki o dili iyi bilen biri Yakındoğu'da İskenderiye'den Konstantinopolis'e rahatça seyahat edebilirdi."*(Richter, 1910).

Cizvitlerin Roma Kilisesi ve Fransa ile yaşadığı sorunlardan sonra tasfiye sürecine girmesiyle onların misyonlarının yerini doldurmak için arayışa başlanması sonucu 1782'de Lazaristler resmi olarak Cizvitlerin dış misyonlarını üzerlerine almışlardır (Frazee, 1984).

Lazaristler Cizvitlerin açtıkları okulları sürdürmelerine rağmen kendileri de Lübnan ve Suriye'de yeni okullar açmaya çabalamışlardır. Bu şekilde kurulan okullardan biri olan Antoura Koleji 1834 yılında eğitim vermeye başlamıştır. İlk başta ilahiyat fakültesi olarak kurulan 1850 sonrası müfredatında değişime giderek modern bilimlere daha önem veren Antoura Koleji'nin bir görevi de Lazaristlerin diğer okullarına öğretmen yetiştirmektir. Bu koleji 1895'te 300 öğrenciye eğitim vermekteydi (Gül, 2015). Verilen eğitim yüksek seviyededir, bununla ilgili bir örneği M. De Saulcy yerli bir aileye mensup öğrenci üzerinden vermiştir: *"Fransızca'yı çok iyi konuşur ve yazar, tüm birinci sınıf yazarlarımızı gayet iyi okur. Burada aldığı eğitim en iyi Fransız üniversitelerinkine rekabet edebilir."* Lazaristlerin okullarını genelde Hristiyanlar tercih etseler de Müslüman ve Yahudiler de çocuklarını Lazarist okullarına göndermekteydiler (Marshall, 1864).

Okulla ilgili görüş bildiren bir başka isim olan Peder Albisson'a göre Antoura; *"Burada eğitim gören birçok öğrenci bu duvarların içinde nihayet barışı ve huzuru buldu. Beşeri bilimlerin yanında aynı zamanda dağlarının en derin çatlaklarına kadar yayılan Fransız ruhunu da öğrenmeye başladılar."* şeklinde tanımlanabilecek bir okuldu. (Quahes, 2017).

Cizvitler ve Lazaristler dışında Lübnan ve Suriye'de görev yapan önemli Katolik misyoner örgütlerinden biri olan Filles de la Charite'nin esas amacı kız çocuklarına eğitim vermektir. Katoliklerin Protestanlardan geride kaldığı konulardan biri olan kız çocuklarına yönelik eğitim Filles de la Charite gibi Katolik misyoner örgütleri tarafından önem verilmeye çalışılmıştır. Kızlar için yatılı okullar açmanın yanı sıra, fakir kız çocukları için ya da Araplar için de günlük okullar açmışlardır (Marshall, 1864).

Fransızların açtıkları okullar Osmanlı Devletinde diğer yabancıların açtıkları okulların %40'ını oluşturmaktaydı. Bu bilgiye bakılarak Fransızların Osmanlı topraklarında açtıkları okulların diğer yabancı devletlerin açtıkları okullardan sayısal olarak daha fazla yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Özellikle Suriye ve Lübnan bölgesinde tercih edilen okulların başında gelen Fransız okullarının yaygınlığı bölgede konuşulan dillerden biri olan Fransızcanın ön planda yer almasından anlaşılabilir. Öyle ki I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı topraklarında en çok konuşulan yabancı dil Fransızca'yı (Burrows, 1986).

Osmanlı arşiv belgelerine göre 1850-1900 arası Suriye ve Beyrut Vilayetleriyle Cebel-i Lübnan'da açılmış olan Fransız okullarının sayısı 80'dir ve bu okullarda 7.277 öğrenci eğitim görmekteydi (BOA, ŞD: 2757/1, 27 Safer 1324/ 22 Nisan 1906 ve Baktıaya, 2017). Fransız kaynaklarına göre okul sayısı Osmanlı arşiv belgelerine göre bir hayli fazladır. Fransızların kaynaklarına göre bölgede onlara ait 264 okul bulunurken bu okullarda 18.722 öğrenci eğitim almaktaydı (Gül, 2015). İki kaynak arasında bu kadar fark olmasının sebebi Fransızların çoğu okullarını ruhsatsız olarak açmaları, bu nedenle Osmanlı kaynaklarına çoğu okulun resmi olarak geçmemesidir. Önceden de değindiğimiz gibi Fransızlar ruhsatsız açtıkları kurumların Osmanlı tarafından tanınması için 1901 yılında bir anlaşma yapılmasını talep etmiştir. Böyle bir anlaşma yapılmış olsa bile Fransızların çoğu okulu yine de ruhsatlı olarak bu anlaşma

metninde yer almamıştır. Fransızlarla Osmanlı kaynakları arasındaki sayısal fark bu nedenden ötürü oluşmuştur.

Bu kadar çok okulun bölgede açılmasından ve binlerce öğrenci okutulmasından memnun olan Fransız hükümeti memnuniyetini şöyle dile getirmiştir: *“Bu mekteplerde tahsil gören ahaliy-i mahalliye çocukları Fransa’yi kendi memleketlerinden daha iyi öğrenmişlerdir. Şarktaki küçük Fransız mektepleri orada Garbın bir mirzası olmuştur. Beyrut Fransız mekteb-i tıbbiyesinin, Mısır ve Suriye Fransız hukuk mekteplerinin tesiri büyüktür. Suriye’nin münevver kesimi Fransızca düşünüyor. Bunlar küçük yaşlardan beri Fransızca öğrenmemiş olsalar bunu nasıl yapabilecekler?”* (Şarkta Katolikler, 30 Ekim 1913)

3.2. Protestanlar ve Eğitim Faaliyetleri

Protestan misyonerlerin bölgedeki temsilcileri ABCFM ve BFMPC idi. 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde iki misyoner örgütü aralarında anlaşarak faaliyet alanlarını bölüşmüşlerdir. ABCFM daha çok Anadolu’ya yönelirken Lübnan, Suriye, Mısır, Irak gibi yerlerdeki misyonlarını BFMPC’ye devretmiştir. Bu iki örgüt için çalışacak insan kaynağını ise Student Volunteer Movement (SVM) adında bir başka misyoner örgütü karşılamıştır (Barrett, 2012).

Protestanlar da Katolikler gibi eğitime önem vermişlerdir. Özellikle kitlesel eğitimi yaygınlaştırmayı amaçlamışlardır çünkü insanların kendi dillerinde İncil’i okumalarını arzu etmişlerdir. Bu nedenle örgün eğitimin yanında hızlı bir şekilde okuryazarlık kazandıracak eğitim kursları açmışlardır (Woodberry, 2007).

Protestanlar Katolikler için Lübnan ve Suriye’nin önemini bildiklerinden Osmanlı topraklarındaki okullarının ilkinin Beyrut’ta 1824 yılında açmışlardır (Doğan, 2013). 1834’te ise Beyrut’ta ilk düzenli kız okulunu hayata geçirmişlerdir. Bundan bir yıl sonra 1835’te bu sefer erkekler için olan bir okul Beyrut’ta açılmıştır (Jessup, Vol I 1910). Yine Beyrut’ta Beirut High School adında bir okul kurmuşlardır. Bu okulda verilen iyi bir İngilizce eğitiminden geçtikten sonra öğrenciler çevirmene ihtiyaç duyan, bölgede yaşayan İngiliz subayların yanına işe giriyorlardı. Bu tür örneklerle sık sık karşılaşan Protestan misyonerler okuldaki eğitim dilini değiştirme yoluna gittiler. Çünkü İngilizce eğitim verirken onların istediği durum bu değildi. Onlar verdikleri eğitim sayesinde din adamı ya da okullarında öğretmen olacak kişileri yetiştirme derdindeydiler ama en başta iyi bir Protestan yetiştirmeyi niyetleri. Öğrenciler okullarından iyi bir eğitim almış, İngilizceyi öğrenmiş bir şekilde mezun olurlarsa dini eğitimi boş vererek kendi yararları için olan işlere girebilirlerdi. İngiliz subayların yanında işe girenler bunun bir örneğiydi. Bu yüzden okullarında ana dil olarak İngilizce yerine Arapçayı kullanmaya başlamışlardır (Barton, 1908).

Beirut High School gibi Abeih İlahiyat Okulu da bölgenin önemli Protestan okullarındandı. Yatılı kız okulu olan bu yer Protestanlar için önemliydi çünkü kız çocuklarını Protestan bir şekilde yetiştirmek ilerde aile kurduklarında çocuklarını da bu şekilde yetiştirecekleri anlamına gelirdi bu yüzden kız çocuklarının eğitimine büyük önem vermişlerdir. Sadece ailelerini Protestan olarak yetiştirmek için değil aynı zamanda Protestan okullarında öğretmen olarak çalışabilme yetkinliğine sahip olmaları da önem arz ediyordu (Jessup, Vol I 1910). Protestanlar bu tür okullar sayesinde yatılı okul kavramını bölge insanına zamanla benimsetmişlerdir. İnsanlar çocuklarının iyi bir eğitim almasını istiyorlardı ancak gündüz eğitim görüp akşam evlerine dönmelerini bekliyorlardı, yatılı okuma kavramı bölge insanının bilmediği bir şeydi. Protestanlar aileleri bu şekilde eğitimin daha iyi verilebileceğini söyleyerek ikna etmişlerdir (Antakly, 1976).

1860 İç Savaşı sırasında bölgede 33 okulları bulunan Protestanlar bu okullarda 967 öğrenciye eğitim vermekteydiler (Antonius, 1919). 1860 sonrası bölge halkına insani yardım yapan Protestanlara bakış açısı değişince Protestanlarında köylere kadar okul açmaları

kolaylaşmıştır. Örneğin 1860 öncesi Protestanların köylerde 27 okulu bulunurken bu sayı 1860 sonrasında 150'ye çıkmıştır (Jessup, Vol I 1910). 1860 sonrası köy okulları gibi küçük ölçekli okulların yanı sıra bölge halkının istekleri de dikkate alınarak kolej tarzında kaliteli eğitim veren okullar da açılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Arapçayı okullarında ana dil olarak kullanmanın onlara yarar sağlamadığını görerek tekrar İngilizceye dönmüşlerdir. Daha modern, daha laik eğitim kurumları açmaya, verdikleri eğitimin kalitesini yükseltmeye çalışmışlardır. Bu değişiklikler neticesinde okullarına gelen öğrenci sayısı giderek artmıştır (Kocabaşoğlu, 2000).

1895 yılında açılan Sidon Academy bölgede faaliyet gösteren önemli Protestan okullarından biri olmuştur. 1900 yılında isim değiştiren ve Gerard Institute adını alan okul, eğitim anlamında daha çok duvarcılık, terzilik, demircilik, marangozluk gibi endüstriyel alanlarda eğitim vermiştir (Jessup, Vol II, 1910).

Bölgede Protestanlara ait olan en önemli okul ise Protestan misyoner Henry Jessup'un Suriye misyonunun çocuğu olarak adlandırdığı Suriye Protestan Koleji'dir. Protestanların bu okulu kurmalarının sebeplerinden biri, bölgede kurdukları diğer Protestan okullarının eğitim dilini İngilizceden Arapçaya çevirdikleri için bölge halkının çocuklarını Cizvit ve Lazarist okullarına göndermesinin önüne geçmektir. Henry Jessup'a göre İncil'in gerçek düşmanları olan Cizvitlere böyle bir eğitim talebini karşılama imkânı bırakılmamalıydı (Jessup, Vol I, 1910). Okulda hazırlık ve kolej bölümlerinin dışında tıp, eczacılık, ticaret, ilahiyat gibi uzmanlık alanlarında da eğitim verilmekteydi. Bu bölümlerin içinde en çok tıp rağbet görmekteydi. Tıp bölümüyle bağlantılı olarak bir hemşirelik bölümü de açılmıştı.

Bölgede Amerikalı misyonerlerden başka özellikle İngiliz misyonerler de okullar açmışlardır. Açtıkları okulların çoğunu II. Abdülhamit döneminden önce hayata geçiren İngilizlerin bölgedeki çalışmalarını yürüten en önemli misyoner örgütü Church Missionary Society'di. İngiliz misyonerler büyük ve yönetmesi güç istasyonlar yerine küçük ve serbest misyoner grupları halinde çalışmayı tercih ediyorlardı. Bölgedeki örgütlü ilk misyon çalışmasını hayata geçiren İngiliz misyoner, Watson Grace olmuştur (Richter, 1910).

İngilizler kendi başlarına açtıkları okullar dışında, yerli unsurlarla işbirliği yaparak da eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İngiliz misyoner John Lowthian ile Abeih okulundan mezun olan iki kardeş Süleyman ve Elyas al-Salibi'nin ortaklaşa açtıkları Lübnan Okulları buna çok güzel bir örnektir. Bu okulları açarken ki temel amaçları bölgedeki en ücra köşelere kadar Protestan okullarını götürmektir (Zeuge-Buberl, 2017).

İskoç Protestan misyonerle de bölgede eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bölgede Lebanon School Association'ı (Lübnan Okul Birliği) kurarak hem kızlar hem erkekler için eğitim vermeye başlamışlardır. Bu isim altında kurdukları 9 okulda 500'e yakın öğrenciye eğitim vermişlerdir. Başka bir İskoç misyoner örgütü olan The Free Church Scotland'da (Özgür İskoç Kilisesi) 1853'den itibaren bölgede köy okulları açmaya yönelerek 15 okulu hizmete sokmuşlardır. İskoçlarla çoğu zaman birlikte çalışan İrlandalı Protestan misyonerlerse Irish Society adı altında özellikle Şam ve çevresinde 19 ilköğretim okulunda 1000'e yakın öğrenciye eğitim vermişlerdir (Richter, 1910).

Bölgede açılan Protestan okullarına sayısal olarak topluca bakarsak, 1903 vilayet salnamesine göre Amerikalıların Beyrut ve Suriye Vilayetlerinde toplam 61 okullarında 2774 öğrencileri mevcutken, İngilizlerin aynı tarihlerde aynı vilayetlerde 12 okullarında 550 öğrencileri bulunmaktaydı. Diğer ülkelerden gelip Beyrut vilayetinde okul açan Protestan misyonerlerin okul sayıları 16 iken öğrenci sayıları 2.003 kişidir (Baktıaya, 2017).

1904 ve 1906 yıllarına ait olan Osmanlı arşiv belgelerine göreyse Amerikalıların Suriye ve Beyrut vilayetleriyle Cebel-i Lübnan'da açtıkları okul sayısı 74, öğrenci sayısı 5200 iken, aynı belgelere göre İngilizlerin saydığımız bu 3 bölgede 56 okullarında 3130 öğrenci

okumaktaydı (BOA, ŞD: 2757/1, 27 Safer 1324/ 22 Nisan 1906 ve BOA, Y. A. HUS: 475/109, 6 Cemaziyelevvel 1322/ 19 Temmuz 1904).

Henry Jessup'un verdiği 1909 yılına ait olan istatistiklere göreyse Amerikalıların Suriye misyonunda 115 okulları ve 5584 öğrencileri bulunmaktadır. Bu veriler Osmanlı arşiv belgeleriyle karşılaştırıldığında öğrenci sayılarının uyduğunu görmek mümkündür. Jessup'un verdiği bir diğer veriye Katoliklerle Protestanların Beyrut şehrindeki okul sayılarının karşılaştırmasıdır. Buna göre Fransızların 17, Amerikalıların 4, İngilizlerin 12 okulu mevcuttu. Bu bilgilere göre Fransızların sadece Beyrut şehrinde açtığı okulların Amerikalı ve İngiliz Protestan misyonerlerin açtıkları okulların toplamından fazla olduğu görülmektedir (Jessup, Vol II, 1910).

4.Rekabetin Karşılıklı Tahlili

Katolik ve Protestan misyonerler bu rekabet sürecinde birbirlerini takip ve tahlil ederek bir adım öne geçmeye çalışmışlardır. Henry Jessup bu takip ve tahlili iyi yapan Protestan misyonerlerden biri olarak, bölgedeki Katolik misyonlarının büyüklüğünden, kendi misyonları için tehdit oluşturduklarından ve tamamen kendi karşılarında bir konum aldıklarından (Hays, 2008) ve bu topraklardaki Papalık kuvvetlerinin sayısız, yoğun ve agresif olduğundan bahsetmiştir (Françioch, 2008).

“Latinlerin tükenmez para, kadın ve erkek kaynakları vardır. Arazi satın alıyorlar, tüm kasaba ve köylerde binalar inşa ediyorlar. Beyrut onların iyi faaliyet gösteren kuruluşlarıyla doludur. İyi çalışan propagandacılarından biri, onlar için çalışan herkese Protestanların çalıştığı her yerde ve eğer mümkünse Protestan okullarına bitişik araziler üzerinde okul açma talimatı verdiklerini söyledi.” (Jessup, Vol II, 1910).

Bölgede faaliyet gösteren önemli Protestan misyonerlerden biri olan Richter'in Katolikler ve onlarla giriştikleri rekabet hakkındaki düşünceleri ise şöyledir.

“Protestanların faaliyet ve çabalarının önünde duran en güçlü ve tehlikeli rakibi ile tanışmalıyız. Onları tanımak büyük önem taşıyor. Çünkü Roma, diğer tarafın haklarını ve duygularını dikkate almayan bir rakiptir. Protestanlık onlar için davetsiz misafir ve ölümcül bir düşmandır. Entrika, iftira ve dahi şiddet de içerse ne pahasına olursa olsun bu düşmanlarına karşı durmak düşüncesindeydiler.”

“Bölgedeki hemen hemen her yerde Roma adına çalışan misyonerlerin sayısı çoğalmaktadır. Protestanlar onlarla hiçbir yerde sayısal olarak rekabet edemez. Protestanların kolejleriyle rekabet edebilmek için sürekli olarak büyük kolejler kurmaktadırlar. Romalı misyonerler hiç ücret almamalarına ya da çok küçük ücretlere çalışmalarına rağmen iyi donanımlı okullarına yüzlerce öğrenci akın etmektedir. Protestan okulları ve kolejleri, şu an gelişim halinde olan Roma'nın okulları tam donanımlı hale geldiğinde bu rekabeti daha keskin hissedeceklerdir. Roma Kilisesi'nin Doğu'da üstünlük kazanmak için Protestan yöntemlerini ne kadar titizlikle kopyaladığı görülmektedir.” (Richter, 1910).

Amerikalı Protestan misyonerlerin bölgedeki sorumlu isimlerinden biri olan Cyrus Hamlin de Cizvitlerin uzak-yakın, küçük-büyük demeden ellerine geçen her imkânda istedikleri her yere okul açmalarından şikâyetçidir: *“Ne kiliseye ne de okullara onların bütün imparatorluğa eriştiği şekilde erişmezsin. Sen uzak bir köyde okul kurmak için zorlanırken, Cizvitler birkaç hafta içinde oraya bir okul inşa ederler.”*(Doğan, 2013). Mr. Jowett'in bölgedeki durumu tasvirine göreyse Suriye, Roma Katoliklerinin işgali altındaydı (Marshall, 1864).

Katolik misyonerler de rakiplerinin yaptığı gibi karşı tarafın güçlü ve zayıf yönlerini tahlil ederek eğitim misyonlarını elde ettikleri bilgiler ışığında konumlandırmışlardır.

Katoliklere göre Protestanlar bu bölgede işgalci konumundaydılar. Bu bölge onlara aitti çünkü Katolik Kilisesi'nin mirasıydılar. Katoliklerin kendilerini eksik gördükleri yan ise maddidir. Onlara göre Protestan misyonerler hem Amerika'dan hem de İngiltere'den kendilerinden 4 kat daha fazla ödenek almaktaydılar ve bu üstünlüklerini eğitim rekabetinde kullanabilme kabiliyetine sahiptiler (Gül, 2015).

5.Bölge Halkının Üzerinde Etkiler Bırakan Bir Yarışın Sonuçları

Çocuklarını misyoner okullarına gönderen ailelerin çocukları eğitimlerini tamamladıktan sonra genelde eğitim aldıkları misyoner gruplarının ülkelerine göç etme arzusundaydılar. Protestan okullarında eğitim gören çocukların eğilimi daha fazla bu yöneydi. Çoğu zaman aileler de çocuklarıyla birlikte bu göçe katılmışlardır. Bu göç olgusu misyonerlerin çocukları evlat edinme veya üzerlerinde koruyucu bir hakka sahip olma fikrini de beraberinde getirmiştir. Protestan misyonerler ailelerle konuşarak, çocuklarını yurtdışına gönderme zamanını ailelerin belirlemesi kaydıyla, evlat edinme yoluna da gittikleri zamanlar olmuştur (Lindner, 2009).

Göç konusu Osmanlı'yı rahatsız eden ve zaman zaman yasak getirmek zorunda kaldığı bir konuydu. Özellikle Suriye ve Lübnan, Osmanlı Devleti'nin dışarıya en çok göç veren bölgelerinin başında gelmekteydi. Gerek Osmanlı gerekse yabancı konsolosların hazırladıkları raporlara göre Suriye ve Lübnan'dan 1860-1900 yılları arasında 120 bin kişi özellikle Amerika ve Avrupa'ya göç etmiştir (Baktıaya, 2017). Richter'e göre bölgedeki eğitim misyonları göçlerin yaşanmasının en büyük sebeplerinden biridir. Ona göre örneğin Amerika'da başarılı olmak için iyi derecede İngilizce bilmek gereklidir, bu da bölgedeki İngilizce eğitim veren Protestan okullarına katılımı arttırmaktadır.

ABCFM'nin Dış İlişkiler Sekreteri James L. Barton ise göç ve eğitim arasındaki ilişkiyi farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiştir:

“Misyoner okullarının eski öğrencilerinin büyük bir kısmı şimdi Avrupa ve Amerika'nın varlıklı tüccar ve iş adamlarıdır. Modern düşünceli bu adamlar aracılığıyla fabrikalarımızın ürünleri ve Batı'nın makineleri Doğu'nun bu bölümüne girebiliyor. Bunun karşılığında Türkiye'nin ürünleri de bize ulaşıyor. Türkiye'deki Amerikan kolejlerini kurmak ve desteklemek için Amerika'dan gönderilen paranın, bu ülkeyle artan ticaret sayesinde, yüklü faiziyle birlikte fazlasıyla geri ödendiğini söylemek doğru olacaktır.” (Kocabaşoğlu, 2000).

Protestan okullarında çocukları oy hakkı, sivil katılım, temsili hükümet gibi fikirlerle tanıştırmaları, kız çocuklarının giyimi, modern ailelerin evlerinin nasıl olmasıyla ilgili tavsiyeler vermeleri gibi uygulamalar kendi okullarında eğitim gören çocukları ve ailelerini etkilemiştir.

Misyoner okulları Osmanlı'nın eğitimini ve okullarını modernleştirme konusunda itici bir kuvvet görevini yerine getirmiştir. Her kesimden ailenin modern eğitim veren, dil öğreten misyoner okullarına çocuklarını göndermeleri Osmanlı'nın da eğitim alanında reform yapmasını, yeni okullar inşa etmesini sağlamıştır. Öte yandan bölgedeki insan yoğunluğu ve etkileşiminin artması, yabancı nüfusunun misyonerlerle birlikte çoğalması ulaşım ve altyapıya olumlu yansımıştır. Şam'da suyun borularla merkeze taşınması, Beyrut'ta elektrikli tramvay ve aydınlatmanın hizmete girmesi bu yansılardan birkaçıdır(Richter, 1910).

Osmanlı açısından olumsuz olan etkilerinden biriyse bölge halkının misyoner okullarını himaye eden devletlere yakınlaşmaları, Osmanlıyla aralarındaki bağın kopması şeklinde zuhur etmiştir. Bölgedeki değişik grupların yabancı devletlerle yakınlaşması öyle bir boyuta ulaşmıştır ki Cizvitlerin Lübnan'da yakın ilişki kurdukları Maruniler, Fransa-Prusya savaşına Fransa'yı desteklemek için 15 bin gönüllü göndermişlerdir (Baktıaya, 2017).

SONUÇ

Bu rekabetin galibi Katolikler olmuştur diyebiliriz. Katoliklerin bu bölgelerde yaşayan insanlarla yüzyıllar öncesinden süregelen dini bağlarının olması, yerel kiliseler ve cemaatleriyle ilişkilerinin kopmaması, birbirlerine çok yakın olmasalar da her zaman iletişim halinde bulunmaları Katolik misyonerlerin Protestan misyonerler karşısında mücadeleye avantajlı bir şekilde başlamalarına zemin hazırlamıştır. Protestanlar bu bölgeye geldikten sonra hem yabancı gözüyle bakılmaları hem de Katoliklerle yerel kiliselerin kendilerine karşı güçlerini birleştirerek bu alandan onları uzaklaştırmaya çalışmaları, Protestanların insanlarla Katolikler kadar sağlam ilişkiler kuramamalarına neden olmuştur (Şana, 2019).

Protestanların Katolıklara göre dezavantajlarından biri de tek bir kilise altında toplanmamış olmalarıdır. Buna bir de Katoliklerin maddi ve insan kaynağı olarak Protestanların önünde olması eklenince daha çok okul açmalarını sağlamıştır. Protestanların bölge halkıyla bağ kurabilmek için eğitim dilini Arapça yapmaları da onları Fransızca eğitim veren Katoliklerin gerisine atmıştır çünkü aileler yabancı dil öğreten Katolik okullarını tercih etmişlerdir.

Protestan misyonerlerden Mr. Porter Katolikler karşısındaki durumlarını şöyle tasvir etmiştir: “*Protestan misyonerler, eğitimin ilerletilmesi için 20 yıl gibi kısa bir sürede tüm Lübnan ve Suriye’de yüzyıllardır bulunan bütün rahipliklerden daha fazlasını yaptılar. Protestan misyonerliği çok fazla hayranlık uyandırdı ancak çok pahalıya mal oluyor. Buradaki etkisi en iyi şekilde bir damla sudur. Bütün Türkiye’de sessiz ve açık bir şekilde ilerleyen Roma Katoliklerinininki ise bir deniz kadardır.*” (Marshall, 1864).

İstatistiki verilere de yer verilen çalışmamızda Katoliklerin üstünlüklerini sayısal olarak kabaca şöyle tasvir edebiliriz: I. Dünya Savaşı sırasında Fransa’nın sadece Suriye’de 500 okulu ve 50 bin-60 bin arasında öğrencisi mevcutken, aynı dönemde Amerikalı Protestan misyonerlerin bütün Osmanlı topraklarında 542 okulu ve 32.252 öğrencisi vardı (Doğan, 2013).

Katolikler bu rekabetten galip çıksalar da günümüzde Protestanların açtığı Suriye Protestan Koleji’nin Beyrut Amerikan Üniversitesi olarak, Katoliklerin kurduğu St. Joseph Üniversitesi’nin de yine aynı adla eğitime devam etmeleri ele aldığımız dönemde temeli atılan eğitim misyonlarının halen daha işlevselliğini sürdürdüğünün en büyük kanıtıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, K. H. (2015). Max Weber’in kapitalizm teziyle ilgili yorumlar. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 15-43.
- Al-Tameemi, A. M. K. (1977). *The Arabian mission a case study of Christian missionary work in the Arabian Gulf Region*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Durham University. Durham.
- Antakly, W. G. (1976). *American Protestant educational missions: Their influence on Syria and Arab nationalism (1820-1923)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The American University. Washington D.C.
- Antonius, G. (1919). *The Arap awakening: The story of the Arap national movement* (1. Baskı). Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Aydın, M. (2005). Türkiye’ye yönelik Katolik misyonerliğin dünü ve bugünü. *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, 43, 93-122.

- Baktıaya, A. (2002). *19. yüzyıl Suriye'sinde 'nahda'yı hazırlayan sosyo-ekonomik koşullar ve nahda içinde beliren siyasi eğilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Baktıaya, A.(2017).*Osmanlı Türkiyesi'nde Arapçılığın doğuşu sosyo-ekonomik değişim ve siyasi düşünce* (1. Basım). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Barrett, J. C. (2012). *International politics, American Protestant missions and the Middle East*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The J.M. Dawson Institute of Church-State Studies. Texas.
- Barton, J. L. (1908). *Daybreak in Turkey*(1. Basım). New York: The Pilgrim Press.
- Başaran, B. (1997). *Reinterpreting American missionary presence in the Ottoman Empire: American schools and the evolution of Ottoman educational policies (1820-1908)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Burrows, M. (1986). Mission civilisatrice: French cultural policy in the Middle East 1860-1914. *The Historical Journal*, 29 (1), 109-135.
- Çakmaklı, E. (2015). *Lübnan'ın bütünleşme sorunları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çelik, K. (2014). Misyonerlerin Suriye'de sağlık alanındaki faaliyetleri ile Şam tıp fakültesinin açılmasına dair bir rapor. *International Journal of Social Science*, 29, 139-164.
- Doğan, M. A. (2013). *American Board Of Commissioners For Foreign Missions (ABCFM) and nominal Christians: Elias Riggs (1810-1901) and American missionary activities in the Ottoman Empire*. (Doktora Tezi). Doctor of Philosophy At The University of Utah. Salt Lake City.
- Duman, O. Ö. (2006). Bir Orta-Doğu buhranı Cebel-i Lübnan olayları (1860-1861). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 1-15.
- Erbaş, A. (2002). Protestan reformu ve Martin Luther. *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 3, 197-245.
- Francioch, G. A. (2008). *Nationalism in Ottoman Greater Syria 1840-1914: The divisive legacy of sectarianism*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Naval Postgraduate School Thesis. Monterey.
- Frazer, C. A. (1984). Vincentian missions in the Islamic World. *Vincentian Heritage Journal*, 5 (1). 1-42.
- Gül, S. (2015). *The French Catholic missionaries in Lebanon between 1860 and 1914*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University. Ankara.
- Hays, E. L. R. (2008). *Their object is to strengthen the Moslem and repress the Christian: Henry Jessup And the Presbyterian mission to Syria under Abdulhamid II*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Master Of Arts At the University Of Maryland. Baltimore.
- İnan, U. (2013).*Osmanlı Devleti'nde Alman Protestan misyonerlik faaliyetleri*(Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jessup, H. (1910). *Fifty-Three years in Syria Volume I* (1. Baskı). New York: Fleming H.Revell Company.
- Jessup, H. (1910). *Fifty-Three years in Syria Volume II* (1. Baskı). New York: Fleming H.Revell Company.

- Kennedy, J. W. (2008). *American missionaries in Turkey and Northern Syria and the development of central Turkey and Aleppo colleges 1874-1967*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Undergraduate Honors These College of William and Mary. Williamsburg.
- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika* (3. Basım). Ankara: İmge Kitapevi.
- Lindner, C. B. (2009). *Negotiating the field: American Protestant missionaries in Ottoman Syria 1823 to 1860*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). A Thesis Submitted In Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy University of Edinburgh. Edinburgh.
- Marshall, T. W. M. (1864). *Christian missions: Their agents and their results Vol II* (1. Basım). Massachusetts, Boston: D. & J. Sadlier & Co.
- Olgun, H. (2005). Katolik Kilisesi'nin endüljans uygulaması ve Protestan reformuna etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (18-19), 327-346.
- Öztürk, A. (2007). Amerikan Board'un kuruluşu, teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde kurduğu misyonlar. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 63-74.
- Quahes, I. (2017). Catholic missionary education in early mandate Syria and Lebanon. *Social Sciences and Missions*, 30 (3-4), 1-9.
- Raşid, H. (1922, 31 Mart). Darü'l-Muallimin gençlerine/Jezvit(Cizvit) mektepleri. *Genç Anadolu Dergisi*, 1 (6), 37.
- Richter, J. (1910). *A history of Protestant missions in the near east* (1. Basım). Edinburg: Oliphant, Anderson & Ferrier.
- Sharkey, H. J. (2010). American missionaries in Ottoman lands: Foundational encounters. *University Of Pennsylvania Scholarly Commons*, 1-14.
- (1913, 30 Ekim). Şarkta Katolikler Üzerinde Fransa'nın Himayesi (Gabriel Hanotu'nun Bir Makalesinden). *Servet-i Fünun Dergisi*, 45 (1169), 316-317.
- Şana, T. (2019). *19. yüzyılın ikinci yarısında Katolik Cizvitler ile Protestan misyonerler arasında Osmanlı'da Suriye ve Lübnan vilayetlerinde yaşanan eğitim rekabeti*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Şevik, A. (2008). *Orta Doğu'da Lübnan sorunu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Şura-yı Devlet. (1324, 27 Cemaziyelevvel). *Ecnebi mekteplerin miktarı ve durumu hakkında* (Kutu No. 2757, Belge No. 1). Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul.
- Uyanık, E. (2017). Yabancı okullarda eğitim gören Osmanlı'nın Müslüman çocukları (1865-1908). *Diyalektolog Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 1-29.
- Ülman, H. (1963). 1840-1845 arasında Suriye ya da Lübnan'ın durumu ve milletlerarası politika. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 243-268.
- Yıldız Hususi Maruzat. (1322, 6 Cemaziyelevvel). *Memalik-i Şahane'de kâin Amerika mektepleri ve müesseseleri* (Kutu No. 475, Belge No. 109). Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul.
- Yorulmaz, Ş. (2000). Osmanlı-Fransız ilişkileri çerçevesinde Osmanlı topraklarında açılan Fransız kültür kurumları ve bunların meşruiyet kazanması (19.yüzyıl-20.yüzyıl başları). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11 (11), 697-768.
- Womack, D. F. (2012). Lubnani, Libanais, Lebanese: Missionary education, language policy and identity formation in modern Lebanon. *Studies in World Christianity*, 18 (1), 4-20.

Woodberry, R. (2007). The social impact of missionary higher education. *Anthology Series On The Study Of Religion and Chinese Society Series*, 11, 99-120.

Zeuge-Buberl, U. (2017). *The mission of the American Board in Syria* (1. Basım). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

EXTENDED ABSTRACT

In the 19th century, the Ottoman Empire attempted to make radical reforms to stop the long-standing deterioration. When the Ottoman Empire started to lose subsequent wars and, as a result, to lose lands, it was understood that new reforms were a necessity. For this reason, they had begin to dig deeper into the root of the problem and following this, emphasized the education reform.

However, the state did not have the necessary tools to spread the educational reforms throughout the land equally due to economic difficulties. The provinces, which were far from the capital city, were adversely affected. In these provinces, although the state tried to maintain its authority by the governors they appointed, the physical distance from the center and the negative attitude of some of the governors regarding the central authority made it a struggle.

In these provinces where there was a lack of authority, foreign states saw an opportunity to open up spheres of influence over the Ottoman Empire. The first country to use this opportunity effectively was France. Undertaking the protectorate of all Catholics in the Ottoman lands, France took the first step towards creating a space to use as a political advantage for itself. France, which attached great importance to the protectorate of Catholics, concentrated more on the places where the Catholic population lived. Syria and Lebanon were at the forefront and became the first targets. As France took advantage of this opportunity by opening institutions such as schools, orphanages, hospitals, and established media in places where Catholics were concentrated, together with other states, a mission to carry out such activities and expanding the spheres of influence, were made through the missionary institutions.

In addition to France, which supported the Catholic missionaries, other Protestant states such as England, United States and Germany felt that they needed to broaden Protestantism throughout the Empire. Arising from similar conditions that of France, the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) which was established by the United States, had the goal of imposing Protestantism in the region with the Jesuits. Protestants, who followed the same path of the Catholics, gave importance to Syria and Lebanon, and similarly continued their educational activities in the field. Consequently, Protestant Americans opened their first school in the Ottoman lands, namely in Beirut, in 1824 (Baktıaya, 2017).

It can be said that there were certain reasons as to why both Catholics and Protestants were specifically focused on Syria and Lebanon. For example, the fact that these two provinces were far from the center, had a considerable amount of Christian population, and could not benefit from the education and health services provided by the state due to their distance from the capital had attracted the Christian missionaries to these two regions.

Albeit not fully profiting from it, education, in particular was one of the services that not only the people of the region wanted to benefit, but also demanded from the state. With the means at their disposal, the missionary organizations particularly considered themselves as able to represent and boost the educational activities in Syria and Lebanon by launching a successful campaign.

Although the population living the region were aware of the dysfunctionality of these schools, following the deep hesitancy that they had regarding the missionary schools, they let their children get education at the public schools. It can be argued that their preference took its roots

from the fear of getting them exposed to the religious propaganda made by the missionaries as the representatives of Christianity. For this reason, the public encouraged the state to establish public schools equivalent to the regional missionary schools. On the other hand, those who saw no other option than sending their children to the missionary schools, attempted to force the state to restrict the religious education given in the missionary schools (Woodberry, 2007).

Afterwards, the next step for the Christian missionaries was both seeking to attract the students excelled in the Ottoman schools and later gaining a superiority over other missionary states. It was crucial to establish such superiority over one another because as a result of these educational activities, the number of students in the missionary schools increased. Therefore, it became easier to increase their influence in the region.

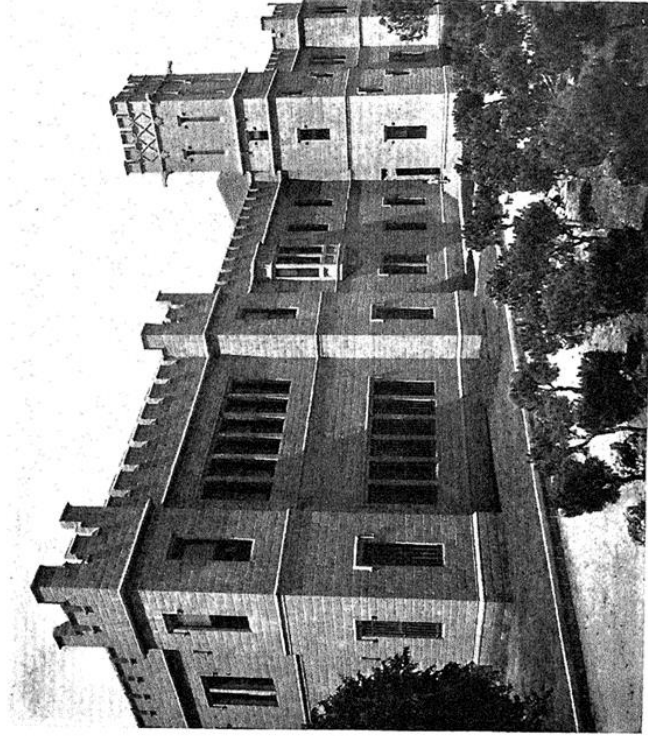
While the Catholic missionaries in the region were represented by the Jesuits supported by the French, although the supporting countries of the Protestant missionaries were varied from Germany, the US and England, all Protestant missionary organizations generally acted collectively in the region. As the ABCFM is the main Protestant missionary organization that manages these activities, various Protestant missionary organizations of from other countries also assisted them, as will be seen in our study. There have been various Catholic missionary organizations operating in the region, but since the Jesuits are an old and well-established organization, they had been the leading establishment in Syria and Lebanon. Although the Protestant missionaries struggled with different Catholic missionary organizations in the region, it can be considered that following their reputable and respectful status, they still called all of them Jesuits (Hays, 2008).

On the one hand, the Christian missionary organizations in the region attempted to prevent the modernization efforts of the Ottoman Empire in education and on the other hand were in competition with each other. However, the results and effects of their educational activities had a significant impact. In addition to which side appeared to win this competition, what kind of effects it had on the people of the region is at least as important.

This competition of activities in the provinces of Syria and Lebanon, both Catholic and Protestant missionary organizations that were active in the region, the educational activities, the reaction of the Ottoman, the measures that were taken, the developments and after end effects regarding the local population, were all related and interconnected. In this study, it will attempt to explain in detail by taking into account the statistical and additional data to shed a light on the topic.

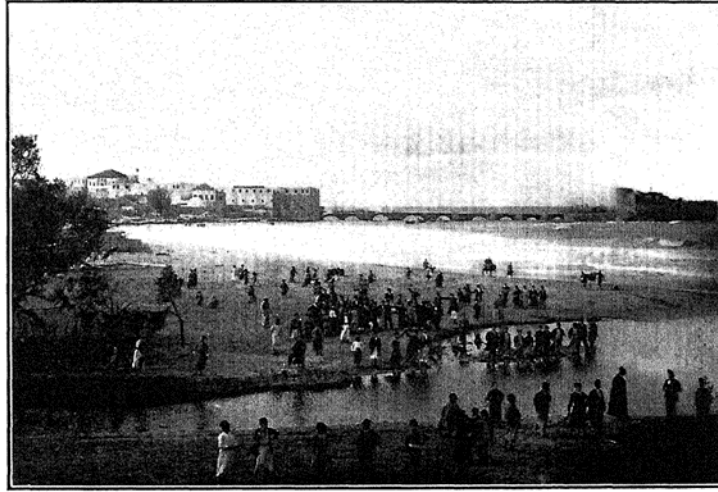
EKLER

Fotoğraf 1: Suriye Prostan Koleji'deki George E. Post Science Hall (Jessup, Vol II 1910, s.479)

GEORGE E. POST SCIENCE HALL
Syrian Protestant College.

Fotoğraf 2: İlk fotoğraf Sidon'da Protestanlara ait olan yetimhaneden bir görünüm. İkinci fotoğrafta ise Sidon'daki Gerard Institute'ye giden öğrenciler yer almaktadır. (Jessup, Vol II 1910, s.516)

DAR ES SALAAM SIDON ORPHANAGE
(CALLED BEULAH HOUSE.)

SIDON GERARD INSTITUTE PUPILS
Having an outing by the sea. (The Sea Castle of Sidon is at the right.)

Fotoğraf 3: Cizvitlere ait St. Joseph Üniversitesi (Gül, 2015, s.292)

